

JOHN MICKLEWRIGHT–NAGY GYULA

Az álláskeresés ellenőrzése és a munkanélküliség időtartama

Egy társadalomtudományi kísérlet

A közép-kelet-európai országokban a munkanélküli-ellátások ösztönző hatásainak vizsgálata eddig nem terjedt ki arra a kérdésre, hogy az elhelyezkedési készség ellenőrzése – az úgynevezett indokoltasági feltételek érvényesítése – hogyan befolyásolja a munkanélküliek magatartását. A cikkben előbb a munkaerő-felmérés és a munkanélkülijáradék-regiszter adataira, valamint munkaügyi kirendeltségekben folytatott adatgyűjtésünkre támaszkodva bemutatjuk, hogyan ellenőrizték Magyarországon a kétezres évek elején az ellátásban részesülő munkanélküliek elhelyezkedési készségét. Ezután egy kísérleti vizsgálat eredményeiről számolunk be, amelyben azt kívántuk megismerni, hogy a fokozottabb ellenőrzés hogyan befolyásolja a munkanélküliség időtartamát. A vizsgálatban a munkanélküli-járadékban részesülőket véletlenszerűen osztottuk be a szigorúbban ellenőrzött kísérleti csoportba és a lazábban ellenőrzött kontrollcsoportba. Az elhelyezkedési készség, illetve az álláskeresés ellenőrzése lényegesen megnövelte a 30 éves és idősebb nők elhelyezkedési valószínűségét, de nem gyakorolt hatást a fiatalabb nők és a férfiak magatartására.*
Journal of Economic Literature (JEL) kódok: J64, J65, P23.

Az Egyesült Államokban, ahol már korán felismerték a kísérleti jellegű társadalomtudományi kutatások jelentőségét, számos kísérleti eredmény született az elhelyezkedési készség és álláskeresés ellenőrzésének a munkanélküli-ellátásban részesülők magatartására gyakorolt hatásairól. Európában viszont kevés ilyen kutatást végeztek, és tudomásunk szerint Közép-Kelet-Európában még egyáltalán nem.¹ E régióban a munkanélküli-segélyezésről viszonylag kevés tapasztalat halmozódott fel, hiszen az egészen új keletű, csak az 1990-es évek elején vezették be. Bár a segélyezésről kibontakozott viták kiterjedtek a

* A cikk alapjául szolgáló kutatást a Nemzeti Kutatási Fejlesztési Projekt Tudás alapú gazdaság és munkaerőpiac című programja (5/180/2001) és a Foglalkoztatási Hivatal finanszírozta. Köszönjük Lázár György és Székely Judit, valamint a Foglalkoztatási Hivatalban, a megyei munkaügyi központokban és a munkaügyi kirendeltségeken dolgozó számos kolléga segítségét. Hálásak vagyunk Bódis Lajosnak az adatgyűjtés megtervezésében és lebonyolításában végzett rengeteg munkájáért. A cikkben támaszkodunk Bódis Lajossal közösen írt tanulmányunkra is (Bódis és szerzőtársai [2004]). Sylke Schnepf az Egyesült Királyság munkaerő-felméréseinek adatait elemezte. Hasznos tanácsokat kaptunk Galasi Pétertől és több műhelyvita résztvevőitől az essexi és a southamptoni egyetemeken, valamint a londoni University College-ban.

¹ Újabb keletű amerikai kutatásokról szól Ashenfelter és szerzőtársai [2005], valamint Black és szerzőtársai [2002]. Meyer [1995] korábbi vizsgálatok eredményeit foglalja össze. Moffitt [2003] széles áttekintést ad az amerikai társadalomtudományi kísérletek tapasztalatairól, és elemzi ezek értékeit, valamint a felmerülő nehézségeket is. A lényegesen szegényebb európai irodalomból Royston [1983] és [1984] korai munkáit érdemes említeni, valamint Dotton–O'Neill [1995] írását az Egyesült Királyságról és van den Berg–van der Klaauw [2001] munkáját Hollandiáról.

segély ösztönző hatásaira is, ezek a segélyösszeg és a jogosultsági időtartam szerepét helyezték a középpontba.² Cikkünkben egy 2003-ban lebonyolított kísérleti vizsgálat eredményeire támaszkodva, a segélyezettekkel szembeni magatartási követelmények érvényesítésének hatásaival foglalkozunk.

A korábbi tervgazdaságok közül Közép-Kelet-Európában először Magyarországon vezették be a munkanélküli-ellátásokat. A gazdasági visszaesés és az újonnan kialakult tömeges munkanélküliség miatt a kormányzat kezdetben a munkanélkülivé válók ellátásának megoldására helyezte a hangsúlyt, és csak később vetődtek fel az ellátások lehetséges ellenőztönző hatásával kapcsolatos aggodalmak. Ezek közül az egyik, hogy az ellátást igénybe vevő munkanélküliek elhelyezkedési készségét és álláskeresését nem ellenőrzik kellőképpen. Az aggályokat részben a rejtett gazdaság elterjedtségére utaló tényeszerű és anekdotikus ismeretek táplálják, de nem csupán erről van szó, az ellenőrzés lazasága a feketén nem dolgozók esetében is negatív hatást gyakorolhat az álláskeresés intenzitására. Jelenleg, amikor a gazdasági növekedés tartós, és a korábbinál jóval alacsonyabb a munkanélküliség, érdemes megfontolni a segélyezettekkel szembeni követelmények érvényesítését. A segély összegének vagy a jogosultság időtartamának lefaragása – ami a kilencvenes évek magyar kormányzati politikáját jellemezte – az állást keresők és nem keresők jövedelmét egyaránt csökkenti, és a kérelmezési hajlandóságra gyakorolt hatása kétséges. A magatartási előírások következetesebb ellenőrzése ezzel szemben közvetlen módon csökkentheti az ellátás indokolatlan igénybevételét.³

E megközelítés a negatív ösztönzésre teszi a hangsúlyt: a segélyben részesülők szorosabb ellenőrzése csökkentheti a kétes igénybevételt, és ösztönözheti az elhelyezkedni szándékozók munkakeresési erőfeszítéseit. Ugyanezek az eszközök azonban pozitív ösztönző szerepet is betölthetnek: a rendszeresebb és szorosabb kapcsolattartás a munkaügyi szervezettel több állásinformációhoz juttatja a munkanélkülieket, és segíti őket a megfelelő álláskeresési módszerek alkalmazásában. Ez utóbbi hatás akkor érvényesülhet a legjobban, ha a segélyfolyósítás ügyintézése az állásajánlatok áttekintésével és tanácsadással is párosul. A munkaügyi kirendeltségek ellátásban részesülőkkel való szorosabb kapcsolattartása és a munkakeresés szigorúbb ellenőrzése, amivel e cikkben foglalkozunk, tehát a negatív és pozitív ösztönzésen keresztül egyaránt hatást gyakorolhat a munkanélküliek magatartására.

A cikkben először a munkaerő-felmérés és a munkanélküli-regiszter adataira, valamint a munkaügyi kirendeltségeken végzett saját adatgyűjtésünkre támaszkodva azt mutatjuk be, hogyan ellenőrzik Magyarországon az ellátásban részesülő munkanélküliek elhelyezkedési készségét. Ahol ez lehetséges, a magyar gyakorlatot más OECD-országokéval is összehasonlítjuk. Ezzel az elhelyezkedési készség ellenőrzésének hatását felmérő társadalomtudományi kísérlet hátterét kívánjuk bemutatni. Ezután ismertetjük a kísérlet módszereit és lebonyolítását. Az eredmények azt mutatják, hogy a hatás nemenként és életkor szerint eltérő: míg a 30 éves és idősebb nők a fokozott ellenőrzés következtében rövidebb ideig vettek igénybe munkanélküli-ellátást, illetve gyorsabban léptek állásba, a fiatalabb nők és a férfiak esetében nem találtunk ilyen hatást.

² Lásd Boeri–Terrell [2002] összefoglaló munkáját. Többek között Csehországgal és Szlovákiával foglalkozik Ham és szerzőtársai [1998], Magyarországgal Micklewright–Nagy [1998].

³ Úgy tűnik, ennek jelentőségét a kormányzat is felismerte: a munkanélküli-ellátás 2005 végén életbe léptetett új szabályai szerint a munkaügyi kirendeltségeknek a korábbinál szigorúbban kell ellenőrizniük a járadékban részesülők elhelyezkedési készségét és az álláskeresést. Ennek jegyében a munkanélküli-járadék nevét is álláskeresési járadékra változtatták. Az új szabályokkal és hatásaikkal a cikkben nem foglalkozunk.

Az álláskeresés ellenőrzése Magyarországon és más OECD-országokban

Az OECD-országok többségéhez hasonlóan a munkanélküli-ellátásnak a jogosultság megszerzésén túl Magyarországon is feltétele, hogy a munkanélküli megfeleljen az indokolt-ság feltételeinek. Az előírások célja, hogy az ellátásokban csak a munkavállalásra készen álló, az elhelyezkedés érdekében erőfeszítéseket is vállaló munkanélküliek részesüljenek; ösztönözzék a munkanélkülieket az álláskeresésre, és enyhítsék a segélyezés elhelyezkedést ellenőztető hatását. Magyarországon hivatalosan az ellátásban részesülőket „együtműködési kötelezettségének” nevezik ezeket a kívánalmakat. Ennek keretében a járadékos munkanélkülinek rendszeresen meg kell jelennie a munkaügyi kirendeltségen, el kell fogadnia a kirendeltség által felajánlott megfelelőnek minősülő munkahelyet,⁴ be kell kapcsolódnia a számára felajánlott képzési programba, saját magának is keresnie kell állást, és a helyzetében beállott változásokról tájékoztatnia kell a kirendeltséget (például ha keresőképtelen beteg, ha elhelyezkedik vagy alkalmi munkát vállal). Az előírások megszegését a kirendeltségek az enyhébb mulasztások esetében – például a jelentkezés igazolatlan elmulasztása – a járadék felfüggesztésével (szüneteltetésével) szankcionálják, súlyosabb esetekben pedig – például ha valaki nem fogad el egy állásajánlatot – megvonják a járadékot.⁵

Az indokoltsági feltételeket úgy is értelmezhetjük, hogy ellátás csak az ILO munkanélküliség-kritériumainak eleget tevő munkanélkülieknek jár: akiknek nincs munkájuk, készen állnak rövid időn belül munkába lépni, és aktívan keresnek munkát. Az 1. táblázat a munkaerő-felmérés adatai alapján a magyar ellátási rendszer ezen értelemben vett sikerességét mutatja: azt, hogy az ellátásban részesülők milyen arányban minősültek munkanélkülinek az ILO-kritériumok szerint.

Az 1993-ra jellemző kétharmados arány valamelyest elmaradt a közép-európai országok akkori átlagától (*Bardasi és szerzőtársai* [2001]), és azóta lényegesen csökkent, 2002-ben már csak az ellátásban részesülők kevesebb, mint fele minősült ILO-munkanélkülinek. Egy másik összehasonlítást téve, a magyarországi arányok messze elmaradnak a

1. táblázat

Az ILO-kritériumok szerint munkanélkülinek minősülők aránya a munkanélküli-ellátásban részesülők közül (százalék)

Megnevezés	1993	1996	1999	2002
Munkanélküli-járadék	69	63	54	55
Jövedelempótló támogatás*/szociális segély	52	54	48	39
Összes ellátásban részesülő férfi	71	64	54	48
Összes ellátásban részesülő nő	60	51	47	42
Ellátásban részesülők összesen	67	58	51	45

* Jövedelempótló támogatásban 1992 és 2000 között részesülhettek a járadékot kimerítő, alacsony háztartási jövedelemmel rendelkező munkanélküliek. 2000-ben a jövedelempótló támogatást az aktív korú nem foglalkoztatottak rendszeres szociális segélye váltotta fel, amelyet a járadékkimerítőkön kívül a járadékjogosultságot nem szerzett munkanélküliek is igénybe vehetnek.

Forrás: a KSH munkaerő-felmérése.

⁴ A munkahely e szempontból akkor megfelelő, ha megfelel a munkanélküli képzettségének vagy az általa korábban hosszabb ideig betöltött munkakör (alacsonyabb) képzettségi igényének, megfelel egészségi állapotának, a napi utazási idő nem haladja meg a három órát (kisgyermekeseknél a két órát), és a várható kereset eléri a munkanélküli-járadék összegét.

⁵ A magyarországi indokoltsági feltételekről részletesebben lásd *Koltayné* [2001] és *Bánsági* [2000] írásait.

vizsgált években az Egyesült Királyságban mért 75 százalékos, illetve ennél magasabb arányoktól. Az Egyesült Királyságban ebben az időszakban jelentősen szigorították a munkanélküli-ellátásban részesülők ellenőrzését (a munkanélküliségi ráta Magyarországhoz hasonlóan csökkent).⁶

Az 1. táblázatban látható, hogy az ellátásban részesülők közül a nők kisebb arányban keresnek munkát és tudnának munkába lépni, mint a férfiak. Ez a fentebb idézett összehasonlító munka szerint (*Bardasi és szerzőtársai* [2001]) így van a többi kelet-európai országban is (és az Egyesült Királyságban is). Mint látni fogjuk, kísérletünk eredményei szerint is lényeges különbség van a nők és a férfiak magatartása között. Az évek többségében a nemek szerintinél is nagyobb különbséget láthatunk az ellátás formája szerint: a munkanélküli-járadékban részesülők közül sokkal többen számítanak ILO-munkanélkülinek, mint a jövedelempótló támogatásban (2002-ben szociális segélyben) részesülők közül. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a munkát keresők és munkába lépni képesek aránya a vizsgált időszakban mindkét ellátásban részesülő csoport körében lényegesen csökkent Magyarországon. (1995 óta a jövedelempótló támogatásban illetve szociális segélyben részesülők száma meghaladja a járadékban részesülők számát.) Az álláskereső ellenőrzésével foglalkozó empirikus kutatások többnyire a járadékosok magatartását vizsgálták. Gyakorlati okokból, melyeket alább részletezünk, mi is a járadékosok körében végeztük el a kísérletünket, de a cikk jelen részében ahol lehet, kitérünk a szociális munkanélküli-segélyben részesülőkre is.

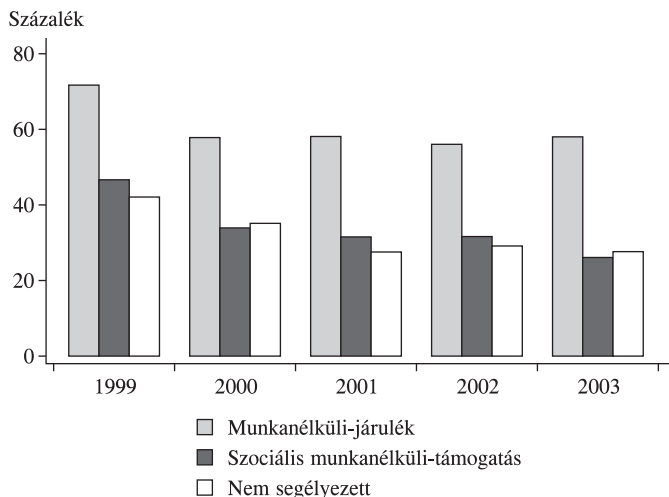
A munkaügyi szervezet számos módon próbálhat érvényt szerezni az indokoltsági feltételeknek annak érdekében, hogy ellátásokban csak a munkát keresők, illetve az elhelyezkedésre készen állók részesüljenek. Az egyik ilyen módszer, hogy a munkanélkülinek rendszeresen fel kell keresnie a munkaügyi kirendeltséget, és a látogatáskor megkérdezik a munkakeresésről. Az 1. ábrán, amely szintén a munkaerő-felmérés adatai alapján készült, azt láthatjuk, hogy 1999 és 2003 között a regisztrált munkanélküliek hány százaléka kereste fel a munkaügyi kirendeltséget a megkérdezéstől számított egy hónapon belül. Korábbi adatokat azért nem tudunk mutatni, mert a munkaerő-felmérés csak 1999 óta tartalmaz a kirendeltség felkeresésére vonatkozó kérdést. (A munkanélküli-járadékot a kirendeltségek folyósítják, és ugyanitt tájékoztatják a járadékosokat a nyilvántartott álláslehetőségekről. A jövedelempótló támogatást és a szociális segélyt az önkormányzatok fizetik, de általában kötelezik a segélyezetteket a munkaügyi kirendeltség rendszeres felkeresésére az elhelyezkedés érdekében.)

2002-ben a jövedelempótló támogatásban vagy szociális segélyben részesülők kevesebb mint egyharmada járt egy hónapon belül a munkaügyi kirendeltségen, nem többen, mint az ellátásban egyáltalán nem részesülő regisztrált munkanélküliek. A járadékosok körében magasabb az arány, de nem sokkal haladja meg az ötven százalékot. A személyes találkozás csak az egyik lehetőség az ellátást igénybe vevők munkavállalási készségének ellenőrzésére. Az Egyesült Államok sok államában például ritkán kerül sor interjúra, ehelyett inkább postai vagy telefonos megkérdezést alkalmaznak, és ennek eredményétől teszik függővé a segély további folyósítását (*Andersen* [2001]). Magyarországon azonban nemigen alkalmaznak ilyen módszereket, ezért nagyobb szerepe van a kirendeltség személyes felkeresésének. Éppen ezért feltűnő a látogatások gyakoriságának 2000-ben megfigyelhető nagymértékű csökkenése. Míg 1999-ben a járadékosok 72 százaléka járt egy hónapon belül a kirendeltségen, 2000 és 2003 között már csak 56–58 százalékuk. A szociális jellegű munkanélküli-ellátásban részesülők körében 47 százalékról 26–

⁶ Az Egyesült Királyságra vonatkozó arányokat szintén a munkaerő-felmérésből számítottuk az 1. táblázatban szereplő évekre. A munkanélküliségi ráta Magyarországon és az Egyesült Királyságban 1993-ban 12,1 és 10,5 százalék volt, 2001-ben pedig 5,2 és 3,1 százalék.

1. ábra

A munkaügyi kirendeltséget egy hónapon belül felkeresők aránya a segélyezés szerint, 1999–2003

Forrás: a KSH Munkaerő-felmérése.

34 százalékra, a nem segélyezett csoportban pedig 42 százalékról 28–35 százalékra mérséklődött a megfelelő arány. A 2000-ben bekövetkezett hirtelen csökkenésre nehéz magyarázatot találni. Az ok semmiképpen sem lehetett a munkaügyi szervezet megnövekedett terhelése, hiszen 1999-ről 2000-re mind a regisztrált munkanélküliek összlétszáma, mind az ellátásban részesülők száma kismértékben mérséklődött.⁷ Érdeklődésünkre a munkaügyi szervezet szakemberei a törvényi változásokkal magyarázták a jelentkezések ritkulását. A kilencvenes években a foglalkoztatási törvény a jelentkezés gyakoriságáról csak annyit tartalmazott, hogy a munkanélkülinek a kirendeltség által előírt időpontokban rendszeresen meg kell jelennie. A törvény 2000-től érvényes módosítása is a kirendeltségekre bízta a megjelenési időpont meghatározását, de belekerült egy kitétel, amely szerint a munkanélkülinek *legalább* háromhavonként jelentkeznie kell. Szó nincs tehát arról, hogy a szabályozás a korábbinál ritkább berendelési időközöt vezetett volna be, csupán a minimális gyakoriságra vonatkozó új előírással egészült ki, aminek célja inkább az ellenőrzési gyakorlat szigorítása lehetett. Ennek ellenére úgy tűnik, sok kirendeltségnél (vagy megyei munkaügyi központnál), ahol korábban gyakrabban hívták be a munkanélkülieket, 2000-től ehhez a minimális előíráshoz igazították a berendelési időközöket, és lazítottak a korábbi gyakorlatukon.

A fenti eredmények arra utalnak, hogy a segélyfolyósítás feltételei a kétezres évek elején Magyarországon lazultak. Egy olyan időszakról van szó, amikor inkább szigorítást várnánk, hiszen a gazdaság növekedett és a munkanélküliség csökkent. A továbbiakban a segélyfolyósítás néhány olyan további jellemzőjét mutatjuk be, amelyek az általunk elvégzett kísérlet szempontjából lényegesek.

Bár a fejlett országok között nagy különbségek vannak a munkanélküli-ellátást igénybe

⁷ Hosszabb távon az ellátásban részesülő ILO-munkanélküliek aránya igen nagy mértékben csökkent: 1993-ban 59 százalék volt, 2002-ben 35 százalék (ezen belül a járadékban részesülő ILO-munkanélküliek aránya 52 százalékról 18 százalékra mérséklődött). E csökkenés nem a segélyfolyósítás feltételeinek szigorítása, hanem a jogosultság szűkítése miatt következett be (Nagy [2000]).

vevők álláskeresésének és elhelyezkedési készségének ellenőrzésében, néhány közös vonás felfedezhető (OECD [2000]). A többi „kontinentális” európai országhoz hasonlóképpen (és az Egyesült Királyságtól, valamint az Egyesült Államoktól eltérően) Magyarország a kétezres évek elején nem követelte meg a munkanélküliektől, hogy gyakran beszámoljanak az önálló munkakeresésről,⁸ ez voltaképpen nem is volt követelmény. Mint már említettük, a járadékban részesülőknek rendszeresen fel kell ugyan keresniük a munkügyi kirendeltséget, és ekkor (ezzel) demonstrálják készenlétüket a munkavállalásra, de az önálló álláskeresést nem ellenőrizték, arról a munkanélkülinek semmiféle bizonyítékot nem kellett bemutatnia.⁹ Régebben a szociális munkanélküli-támogatásban részesülőknek is kötelező volt időnként jelentkezni a munkügyi kirendeltségen, de egy ideje a segélyt folyósító önkormányzatok dönthetik el, hogy kötelezik-e erre a munkanélkülieket.

Magyarországon jelentős különbségek találhatóak az ellátásban részesülők berendelési gyakoriságában a megyék, illetve a munkügyi kirendeltségek között; ez nem egyedülálló, így van sok más OECD-országban is (OECD [2000]). A 20 megyei munkügyi központ viszonylagos önállóságot élvez a berendelésre vonatkozó jogszabályi irányelvek értelmezésében, és a gyakorlat nem egységes az azonos megyei központhoz tartozó kirendeltségeken sem. 2002 őszén információt gyűjtöttünk a kirendeltségek ellenőrzési gyakorlatáról abban a hat megyében, ahol a kísérlet végrehajtását terveztük (Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Nógrád, Pest és Vas megye). A hat megyében működő 48 kirendeltség több mint felét, 28 kirendeltséget vizsgáltunk meg részletesen. A kirendeltségek egységes adatlapot töltöttek ki a járadékosok ellenőrzéséről, és minden kirendeltség 4-5 munkatársával interjút készítettünk. A kirendeltségek több mint fele (16) csak háromhavonta kötelezte a járadékban részesülőket személyes megjelenésre, egyötödük (6) havonta, a többi esetben az időköz egy és három hónap közé esett. E rendszeres jelentkezéseken felül a kirendeltség soron kívül is behívhatja a munkanélkülit, és időnként be is szokta hívni, például ha személyesen kívánnak neki állást ajánlani vagy valamilyen adminisztratív teendőt kell intézni (például igazolást bemutatni). Két megyében (Csongrád és Komárom) egységes volt a kötelező berendelési időköz, a többi négy megyében viszont eltéréseket tapasztaltunk a kirendeltségek gyakorlata között.

Az adatok megmutatták azt is, hogy a kirendeltségi munkatársak nagy része a rendszeres jelentkezetésnek csak a járadék szabályos számfejtése és az egyéb hivatali előírások miatt tulajdonít jelentőséget, és a jelentkezést nem tekinti a járadék indokoltági vizsgálatának. A jelentkezés időpontját nemritkán az ügyfelek igényei szerint határozzák meg, a korábbi megjelenés és a késés esetében engedékenyek.¹⁰ Az önálló munkakeresés ellenőrzését nem követelik meg az ügyintézőtől, ha a beszélgetés során kiderül, hogy az ügyfél nem keres munkát, annak nincs következménye.

A 2. ábra megyénként mutatja a munkügyi kirendeltséget egy hónapon belül felkéréselt járadékosok arányát 2003-ban a munkaerő-felmérés adatai alapján. A megyék közötti különbségek jelentősek, a megyei átlagok 40 és 70 százalék között helyezkednek el.

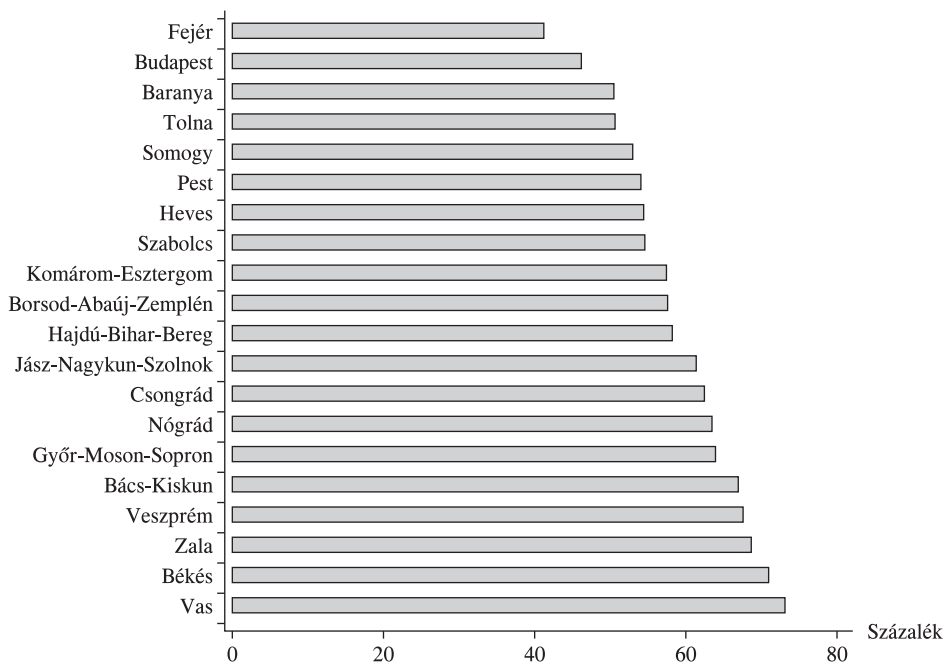
⁸ Mint már említettük, vizsgálatunk után, 2005-től lényegesen megváltoztak a járadékosok álláskeresésének ellenőrzésére vonatkozó előírások. Már 2003 közepén, az álláskeresési juttatás bevezetésekor is történtek változások, de ezek csak a további segélyezés reményében önként szorosabb együttműködést vállaló járadékosokra vonatkoztak. E változások hatásával a cikkben nem foglalkozunk, leírásunk a 2003 elején és korábban működő rendszeren alapul.

⁹ Az ellenkező véleletet az Egyesült Államok képviseli, ahol a legtöbb államban a segélyezetteknek legalább heti két munkaadó megkereséséről kell számot adniuk.

¹⁰ Bár a kirendeltségek és az ügyintézők nagy többsége a járadékosok rendszeres berendelését nem tekinti a járadék indokoltági vizsgálatának, az interjúk során kiderült, egyáltalán nem ismeretlen előttük, hogy jelentkezési időközök és időpontok meghatározása és a pontos jelentkezés megkövetelése erre is alkalmas lehet. Ilyen gyakorlatról olyan esetek kapcsán számoltak be, amikor felmerült a gyanú, hogy a járadékos meg nem engedett kereső tevékenységet végez.

2. ábra

A munkaügyi kirendeltséget egy hónapon belül felkereső járadékosok aránya megyénként, 2003

Forrás: a KSH munkaerő-felmérése.

A területi különbségek elsősorban nyilván az eltérő hivatali berendelési gyakorlatot tükrözik, de bizonyos mértékig a munkanélküliek keresési magatartása, a kirendeltségi munkaközvetítés igénybevétele is különbözhet megyénként. (A szociális munkanélküli-ellátásban részesülők körében a megfelelő arányok alacsonyabbak, de erős korrelációt mutatnak a járadékosok adataival.)

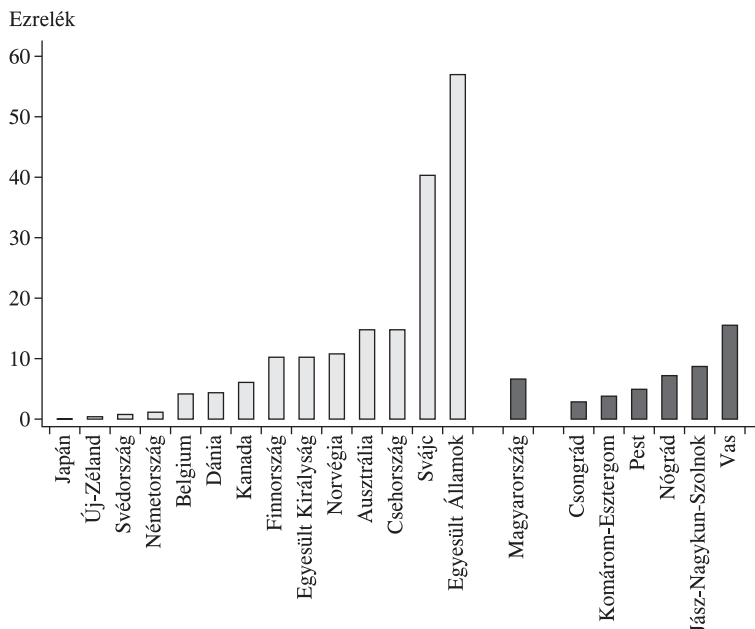
Az ellátások indokoltasági követelményeinek bármiféle ellenőrzése akkor lesz eredményes, ha a munkanélkülieket a szabályok megszegése – ha nem jelennek meg a kívánt időpontban a kirendeltségen, nem tudják igazolni, hogy munkát kerestek, nem hajlandók elfoglalni egy felajánlott állást stb. – miatt szankciók sújtják. A járadékosokkal szemben alkalmazott tipikus szankciók a járadékfolyósítás átmeneti felfüggesztése vagy kizárás a járadékból. Magyarországon például az előírt megjelenés elmulasztása felfüggesztéssel („szüneteltetés”), az állásajánlat elutasítása kizárással büntethető (ez utóbbiba beleértve, ha a munkanélküli ugyan a kirendeltségen nem utasította el az ajánlatot, de a munkavállalás egyértelműen az ő hibájából hiúsult meg, például a munkaadónál nem megfelelő állapotban jelent meg, vagy nem mutatott készséget az állás elfoglalására).¹¹

A 3. ábra néhány OECD-ország, valamint a kísérletünkben szereplő hat megye szankcionálási gyakoriságáról tartalmaz információt. Az ábrán a szankcióval vagy kizárással sújtottak ezrelékes arányát láthatjuk, a nemzetközi adatok az összes ellátásban részesülő munkanélküliire vonatkoznak, a magyar adatok csak a vizsgált hat megye járadékosaira.

¹¹ A szüneteltetés általában a kiváltó ok fennállásáig tart (például amíg a munkanélküli nem keresi fel a kirendeltséget), ismétlődő esetben a szüneteltetés időtartamával csökken a felhasználható jogosultsági idő.

3. ábra

A szankcióval sújtottak és kizártak aránya* az ellátásban részesülő munkanélküliek között néhány OECD-országban és hat magyar megyében (ezrelék)

* Az adatok a szankcióval vagy kizárással sújtottak arányát mutatják az ellátásban részesülő munkanélküliek ezrelékében. A magyar adatok csak a munkanélküli-járadékban részesülőkre vonatkoznak.

Forrás: a magyar adatok saját adatgyűjtésből származnak és a cikkben vizsgált hat megye 28 munkaügyi kirendeltségére vonatkoznak. A többi országra vonatkozó adatok forrása: *OECD* [2000] 4.2. táblázat.

A szankcionálási arány jelentősen különbözik az egyes országok között, valamint a vizsgált hat magyarországi megyében is. A leggyakrabban szankcionáló Vas megye aránya nagyjából megegyezik Ausztrália és Csehország mutatójával, amelyek, bár elmaradnak a szélső értéket képviselő Svájctól és az Egyesült Államoktól, a legszigorúbb országok közé tartoznak. Jász-Nagykun-Szolnok megyében a szankcionálás nagyjából olyan gyakori, mint a nemzetközi mezőnyben közepes értékkel rendelkező Egyesült Királyságban, Norvégiában vagy Finnországban, míg Csongrád és Komárom megyék a megengedő gyakorlatot folytató Belgiumhoz és Dániához hasonlíthatók. Természetesen a szankciók gyakorisága nemcsak a munkaügyi szervezet szigorától függ, hanem a munkanélküliek szabályszegésének gyakoriságától is. Úgy véljük azonban, a magyar megyék közötti különbség inkább az első okra vezethető vissza. Ezért arra számíthatunk, hogy a szigorúbb ellenőrzés hatását vizsgáló kísérlet eredményei eltérhetnek az egyes vizsgált megyékben.¹²

Végül, mielőtt a kísérlet tárgyalásába kezdenénk, meg kell említeni, hogy közvetlenül a kísérlet lebonyolítása előtt az úgynevezett álláskereső juttatás bevezetésével fontos

¹² A szankcionálás valószínűségében az egyes megyéken belül is jelentős különbségeket találtunk kirendeltségek szerint. A vizsgált 28 kirendeltség szankcionálási arányának szórása csak fele részben magyarázható a megyék közötti különbséggel.

változás történt a járadékszabályokban. A juttatás a munkanélküli-járadék kimerítése után hat hónapra fix összegű (a járadéknál alacsonyabb szintű) további ellátást biztosított a kirendeltségekkel együttműködési (álláskeresői) megállapodást kötő, legalább 180 nap jogosultsággal rendelkező járadékosoknak. 180 napnyi jogosultságot a viszonylag jó foglalkoztatástörténettel rendelkezők gyűjthettek össze, akik a munkanélkülivé válást megelőző négy évben legalább két évig dolgoztak. 2003-ban a járadékra belépők mintegy fele szerzett legalább 180 nap jogosultságot. Az igénybevétel feltételeként előírt „intenzív együttműködés” keretében a járadékosnak legalább havonta fel kellett keresnie a munkaügyi kirendeltséget, be kellett számolnia az önálló álláskeresősről, és részt kellett vennie a kirendeltség által ajánlott, az elhelyezkedését segítő programokon stb. Az elhelyezkedési prémium azt jelentette, hogy az álláskeresői juttatást igénybe vevők közül a hat hónap lejárta előtt elhelyezkedők, ha a hat hónapos időszak végén még állásban voltak, megkaphatták a megtakarított segélyösszeg felét.

Ezt az újítást valószínűleg a fejlett országokban, elsősorban az Egyesült Államokban alkalmazott kiterjesztett segélyezési formák és elhelyezkedési prémiumok inspirálták. Az álláskeresői juttatást anélkül vezették be, hogy az igénybevételi arányt, valamint az újraelhelyezkedésre gyakorolt lehetséges hatásait megkísérelték volna előre felbecsülni, és világosan tisztázták volna a részt vevő munkanélküliekkel szemben támasztott követelményeket. Az új segélyezési forma bevezetése mindenesetre megmutatta, hogy a magyar munkaügyi kormányzat felismerte az indokoltsági követelmények jelentőségét a munkanélküli-ellátásban, és ez további motivációt jelentett a kísérlet elvégzésére.

A kísérlet lebonyolítása

A kísérlet megtervezésében felhasználtuk azokat a rendelkezésünkre álló ismereteket, amelyeket az előzőkben bemutattunk a munkanélküliek keresési magatartásáról és a munkaügyi kirendeltségek gyakorlatáról.¹³

Mindenekelőtt kiderült, hogy az ellenőrzés elsődleges eszköze a járadékosok rendszeres berendelése a munkaügyi kirendeltségre. Azt is láttuk, hogy a berendelések időköze a vizsgálatot megelőző években ritkult, ezért kézenfekvőnek tűnt a szigorítás hatását vizsgálni. Megtudtuk továbbá, hogy az ellátásban részesülőkötől nem követelik meg az önálló álláskeresőt, ezért szinte kínálkozott az alkalom, hogy kipróbáljuk, lenne-e hatása az álláskereső számonkérésének. Bár a szociális munkanélküli-ellátásban részesülők magatartásának vizsgálata is igen fontos lenne, erről le kellett mondanunk, mert a segélyezést nagyszámú önkormányzat végzi, és technikailag kivitelezhetetlen lett volna ezekkel külön-külön megállapodni. Ezért a járadékosokra korlátoztuk a vizsgálatot. A megyék és kirendeltségek ellenőrzési-szankcionálási gyakorlatának megismert különbségei arra hívták fel a figyelmet, hogy nemcsak a kísérleti (kezelt) csoporttal, hanem a kontrollcsoporttal szemben támasztott követelményeket is standardizálni kell a kísérletben, adott esetben mind a kísérleti, mind a kontrollcsoportot az iroda szokásos gyakorlatától eltérően szükséges kezelni. Végül, a férfiak és nők keresési intenzitásának és készenlétének kimutatott különbsége indokoltá tette, hogy a kísérlet mindkét nemre kiterjedjen, külön elemezhető nagyságú részmintákkal.

A tervezéskor tekintettel kellett lennünk arra, hogy a vizsgálatot a kirendeltségek tisztviselői hajtják végre, és csak akkor számíthatunk sikerre, ha alkalmazni is hajlandók a

¹³ Hangsúlyoznunk kell, hogy a kísérletet a Foglalkoztatási Hivatallal közösen terveztük meg, és a kirendeltségek a Foglalkoztatási Szolgálat hivatalos programjaként hajtották végre.

kidolgozott eljárásokat.¹⁴ Olyan kezelési módszert volt tehát érdemes választanunk, amely a laza ellenőrzési gyakorlatot folytató magyar kirendeltségek számára sem túl idegenek vagy megterhelők. Ezért a kísérlet meglehetősen mérsékelt többlet-ellenőrzési előírásokat tartalmazott.

A járadékra kerülő munkanélkülieket kísérleti és kontrollcsoportba soroltuk be, és a kirendeltségek eltérő követelményeket támasztottak a két csoporttal szemben. A kontrollcsoport tagjainak háromhavonta kellett jelentkezniük a kirendeltségen, és az ügyintéző ekkor sem faggatózott az önálló munkakeresésről. A kísérleti csoport tagjait háromhete-re rendelték be, és minden egyes látogatáskor részletesen kikérdezték az álláskeresőkről. Előírás volt továbbá, hogy az ügyfélnek ne engedjenek beeszlást a jelentkezési időpont kiválasztásába.¹⁵

A jelentkezés elmaradását a kirendeltségek a szokásos gyakorlatunknak megfelelően szankcionálták, ebben megmaradtak a kirendeltségek közötti különbségek. A kísérleti csoport tagjait egy kérdőív segítségével kérdezték az önálló munkakeresésről, amely kitért a korábbi jelentkezés óta alkalmazott munkakeresési módszerekre, a felkeresett munkaadók számára és konkrét felsorolására, a keresés hiánya esetén pedig indokolni kellett ennek az okát is. A kérdőív a munkakeresésre vonatkozó kérdéseken felül a pontatlan megjelenés indokát is számon kérte a munkanélküliektől, amikor ilyen előfordult.

Vajon milyen kezelési hatást várhatunk ettől a módszertől? A munkaközvetítő iroda gyakoribb felkeresése egyben azt is jelenti, hogy a munkanélküli gyakrabban találkozhat az ott elérhető állásajánlatokkal. A kötelező megjelenés bizonyos mértékig akadályozza a nem engedélyezett munkavégzést, ezáltal vonzóbbá teheti a legális munkavállalást (bár tudjuk, hogy igazán hatásos akadályt csak a háromhetinél jóval gyakoribb behívás jelentett volna). Az interjúkkal újra és újra emlékeztették a munkanélkülieket, hogy az álláskereső hivatalos követelmény, amit számon lehet kérni, és kellemetlen helyzetbe került az, aki egyáltalán nem tudott keresésről beszámolni. Bár a keresés hiánya nem járt szankcióval, a munkanélküliek nem lehettek teljesen biztosak abban, hogy semmilyen negatív következménye nem lehet annak, ha ismétlődően nem tesznek eleget a követelménynek.¹⁶ Arra lehetett számítani, hogy e hatások intenzívebb munkakeresésre ösztönzik a kísérleti (kezelt) csoport tagjait, következésképpen növekszik az elhelyezkedők aránya. Az elhelyezkedésen kívül az inaktivitásba lépők aránya is növekedhet, ha a munkanélküliek egy része nem hajlandó munkakeresésbe fogni, de a kényelmetlenségek miatt feladja a járadékot.

A vizsgálatban részt vevő hat megye kirendeltségei azokat a munkanélkülieket vonták be a vizsgálatba, akik a 2003. május 26-ától kezdődő két hónapos időszakban 75–179 nap jogosultsággal kerültek járadékra. A férfiaknál 50, a nőknél 45 éves felső korhatárt alkalmaztunk, az ennél idősebbek nem kerültek be a kísérletbe. A munkanélkülieket véletlenszerűen két csoportba osztottuk. A kísérleti csoportba került mindenki, aki páratlan napon született, a kontrollcsoportba pedig a páros napon születettek. Az első alka-

¹⁴ Az irodák gyakorlata közötti jelentős különbségek azt is jelenthetik, hogy egyes irodák jobban fel vannak készülve egy vizsgálat végrehajtására, mint mások. Lehet úgy megszervezni egy vizsgálatot, hogy a végrehajtásra felkészültebb kirendeltségeket jelölünk ki. *Van den Berg–van der Kaauw* [2001] hollandiai kísérletében például olyan munkaügyi irodákat választottak színhelyül, amelyekről tudni lehetett, hogy színvonalas tanácsadói munkát végeznek, és rendszeresen ellenőrzik a segítségben részesülőket. Bár a végrehajtó szervezetek megválogatásának a kivitelezés szempontjából kétségtelenül vannak gyakorlati előnyei, az adatok reprezentativitását rontja, ezért nem ezt a megoldást választottuk.

¹⁵ Ezt nem csupán kértük az ügyintézőktől, az időpont kijelöléséhez szűk mérlegelési lehetőséget biztosító szabályt kellett alkalmazni.

¹⁶ Még a korábban már ellátásban részesülőkről sem feltételezhető, hogy részletekbe menően ismerték a szabályokat és az irodai gyakorlatot.

lommal – akkor, amikor a járadékot megállapító hivatalos határozatot átnyújtották – a kirendeltségen minden munkanélkült egy rövid kérdőíven kérdeztek meg a háztartás összetételéről és a kirendeltségre utazás módjáról és időigényéről. Ezután a vizsgálat három hónapig tartott, amely alatt a kísérleti csoport tagjait három hetente behívták a kirendeltségre „rendszeres jelentkezésre”, a kontrollcsoportba került munkanélkülieknek viszont legközelebb csak a három hónap letelte után kellett jelentkezniük.¹⁷ A három hónap letelte után a kirendeltségek a náluk szokásos időközönként rendelték be a még mindig járadékon lévő munkanélkülieket, és felhagytak a munkakeresési kérdőív megkérdezésével a kísérleti csoportban. A részt vevő kirendeltségek többségénél – mint az előző részben láttuk – ez a szokásos időköz három hónap, de sok helyen egy hónap vagy még rövidebb. Ez utóbbi kirendeltségeknél a vizsgálat három hónapja alatt a kontrollcsoport tagjait ritkábban rendelték be, mint egyébként szokták.¹⁸

A résztvevőket nem tájékoztattuk a kísérletről. Nem zárhatjuk ki persze, hogy a két csoporthoz tartozó résztvevők között voltak ismerősök vagy megismerkedtek egymással, és felfedezhették, hogy a kirendeltség más követelményeket támaszt velük szemben. Az eltérő bánásmód azonban nem ismeretlen a munkaügyi szervezetben, például a járadékban és a szociális munkanélküli-ellátásban részesülőket általában nem ugyanolyan gyakran rendelik be, ebben az időszakban pedig végképpen nem számított különlegesnek, mert a járadékosok berendelésének és ellenőrzésének gyakorlata az álláskereső juttatás bevezetése miatt sok, a kísérletben nem részt vevő munkanélküli esetében is változott.

A mintát a kísérlettel szinte egyszerre bevezetett álláskereső juttatás miatt korlátoztuk a 180 napnál rövidebb jogosultsággal rendelkező járadékosokra. E juttatás – mint már bemutattuk – szorosabb együttműködés, illetve intenzívebb álláskereső fejében nyújtott lehetőséget a segélyezés meghosszabbítására a legalább 180 nap jogosultsággal rendelkező járadékosok számára. Bár az új juttatás egyik feltétele éppen az intenzívebb álláskereső volt, két okból mégsem jöhetett szóba, hogy a juttatásra jogosultak részt vegyenek a kísérletben. Egyrészt a terepmunka indulásakor még nem lehetett pontosan ismerni az új program részleteit, sem a munkanélküliekkel szemben támasztott követelményeket, sem a részvételi arányt. Másrészt – és ez legalább olyan fontos – az álláskereső juttatásra jogosultak maguk dönthették el, igényelik-e ezt a juttatást, és vállalják-e az ezzel járó kötelezettségeket, ezért közülük nem lehetett volna véletlenszerűen kijelölni a kísérleti és a kontrollcsoportba kerülőket.¹⁹ Döntésünk hátrányos következménye, hogy a mintába csak olyan munkanélküliek kerültek, akik a járadék igénylését megelőző négy évben nem dolgoztak folyamatosan, csak egytől két és fél évig voltak állásban. Egy részük mostanában kapcsolódott be a munkába, más részük a négy év alatt munkanélküliség vagy más ok miatt nem dolgozott folyamatosan. Munkanélküli-járadékot a legalább 30 évesek kétharmada, a 30 évnél fiatalabbak valamivel kevesebb, mint fele kapott az utolsó négy év folyamán.

A kísérletben részt vevő hat megyében 48 munkaügyi kirendeltség működik (amelyek közül 28-nál vizsgáltunk meg részletesen az ellenőrzés gyakorlatát a cikk előző részé-

¹⁷ A négyzseri jelentkezésbe nem számítanak bele az úgynevezett rendkívüli berendelések, amikor a járadékost állásajánlat, képzési lehetőség miatt vagy adminisztrációs okból stb. külön behívják a kirendeltségre. Ilyen okokból természetesen a kontrollcsoport tagjait is berendelhették a kirendeltségek a vizsgálat időtartama alatt.

¹⁸ A kísérlet lebonyolításának részletesebb leírása megtalálható *Bódis és szerzőtársai* [2005] 4. fejezetében.

¹⁹ A programhoz történő csatlakozásban önszelekció érvényesül, amelyben gyaníthatóan fontos szerepet játszanak az elhelyezkedési szándék komolyságát, az elhelyezkedési esélyt, illetőleg a segéllyel való visszaélés valószínűségét befolyásoló körülmények. Ezért a programhoz csatlakozók és nem csatlakozók magatartásának esetleges különbségét nem értelmezhetjük volna a program – az elhelyezkedési készség következetesebb ellenőrzése – hatásaként.

ben). A hat megye kiválasztásakor szempont volt, hogy különböző munkaerő-piaci körülményekkel jellemezhető területek kerüljenek a vizsgálatba, és nem utolsósorban olyan megyék, ahol a munkaügyi központok vezetői részéről támogatásra számíthatunk a kísérlet végrehajtásához. A terepmunkákat a megyei munkaügyi központok közreműködésével a Foglalkoztatási Hivatal irányította.

Az adatok ellenőrzése után 2134 fős mintával rendelkezünk, közülük 1115-en a kísérleti csoporthoz, 1019-en pedig a kontrollcsoporthoz tartoztak. A minták összetétele a *Függelékben* található. Férfiak és nők csaknem azonos létszámban voltak a két almintában, a többi megfigyelt jellemző szerinti különbségek sem szignifikánsak 5 százalékos szinten.²⁰

A kísérletben szereplő munkanélkülieket a járadékregiszterben követtük, és két eredményváltozót tudunk megfigyelni: a járadékon töltött időt, amelyből a járadékkimérettel cenzorálásával a regisztrált munkanélküliség időtartamára következtethetünk, és a regisztrációból történő kilépés módját (ha nem kimerítéssel ért véget a járadékfizetési időszak). Ez utóbbi fontos többletinformációt jelent azokhoz a kutatásokhoz képest, amelyekben csak a járadékfizetési időtartamot figyelik meg (például *Royston* [1983], [1984]), mert a kezelés nemcsak az elhelyezkedést, hanem a munkaerőpiacról történő kilépést is ösztönözheti. Az elhelyezkedők béréről viszont nincs információnk. A kezelés egyrészt az intenzívebb álláskereső kereséstől gyakorolhat hatást az elhelyezkedési valószínűségre, másrészt úgy, hogy az ezzel járó kellemetlenség csökkentheti a rezervációs bért. Megjegyezzük, hogy a kezelés úgy is növelheti az álláskereső intenzitást, hogy az nem vezet nagyobb elhelyezkedési valószínűséghez. Ez kedvezőtlen munkaerő-piaci körülmények között következhet be, amikor a munkanélküli az intenzívebb kereséssel sem képes több állásajánlatot felkutatni.

Eredmények

A 2. táblázatban láthatjuk, hogy a kísérleti és a kontrollcsoport tagjai milyen módon hagyták el a járadékregisztert. A megfigyelt munkanélküliségi időszakok több mint kétharmada cenzorált, kisebb részben a három hónapos kísérleti időszak befejeződése miatt, nagyobb részben pedig azért, mert a munkanélküliek időközben kimerítették a járadékot. A többi kilépési irány szerinti megosztásban kis különbségek vannak a két csoport között. A kísérleti csoportból 23,9 százalék helyezkedett el, a kontrollcsoporttól 22,8 százalék, az 1,1 százalékpontos különbség csekély, és nem szignifikáns. A járadékból saját elhatározásra kilépők aránya gyakorlatilag nem különbözik (1,0 és 0,7 százalék). A benyomást, amely szerint a kezelésnek nincs hatása, megerősíti a 4. ábrán látható empirikus túlélési függvények összehasonlítása. Bár a 60. nap után a kísérleti csoport görbéje valamivel alacsonyabb, mint a kontrollcsoporté – ami gyorsabb kiáramlást jelez –, a két túlélési függvény közötti különbség azonban nem szignifikáns (log-rank próbával ellenőrizve).

Megváltozik viszont a kép, ha nemek és korcsoportok szerint külön-külön vizsgáljuk meg a kiáramlást, ahogy az a 3. táblázatban látható. A táblázatban a nemek és életkor szerint képzett négy almintában log-rank próbával összehasonlítottuk a kontrollcsoportok és a kísérleti csoportok túlélési függvényeit, és megnéztük, mennyi idő alatt hagyta el a járadékot a kontrollcsoport és a kísérleti csoport egynegyede. A túlélési függvények

²⁰ Külön vizsgáltuk a kísérleti és a kontrollcsoport összetételének különbségét négy később használt almintán, a 30 éves és idősebb, valamint a 30 év alatti férfiak és nők esetében. Egy jellemző esetében találtunk szignifikáns különbséget: a 30 éves és idősebb férfiak almintájában a házasság aránya a kísérleti csoportban 62 százalék, a kontrollcsoportban 71 százalék.

2. táblázat

Kilépés a járadékregiszterből (százalék)

Kilépési irány	Kísérleti csoport	Kontrollcsoport
Elhelyezkedés	23,9	22,8
Munkaerő-piaci képzés	2,2	2,0
Más aktív eszköz	1,8	2,2
Kizárás a járadékból	2,1	1,3
A járadék a munkanélküli kérésére szűnt meg	1,0	0,7
Egyéb ok	0,4	0,4
Cenzorált a járadék kimerítése miatt	46,3	44,5
Cenzorált a kísérlet befejeződése miatt	22,5	26,3
Összesen	100,0	100,0
Esetszám	1113	1019

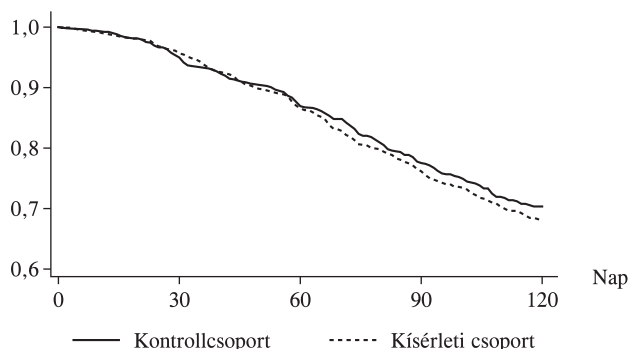
3. táblázat

A kísérleti és a kontrollcsoport túlélési görbéinek összehasonlítása

Megnevezés	Esetszám	A log-rank próba eredménye, p érték	A 75 százalékos túlélési arányhoz tartozó időtartam (nap)		
			kontrollcsoport	kísérleti csoport	különbség
30 év alatti férfiak	503	0,312	98	95	3
30 éves és idősebb férfiak	534	0,578	105	105	0
30 év alatti nők	479	0,947	88	93	-5
30 éves és idősebb nők	615	0,076	102	85	17

4. ábra

Túlélési függvények, teljes minta*

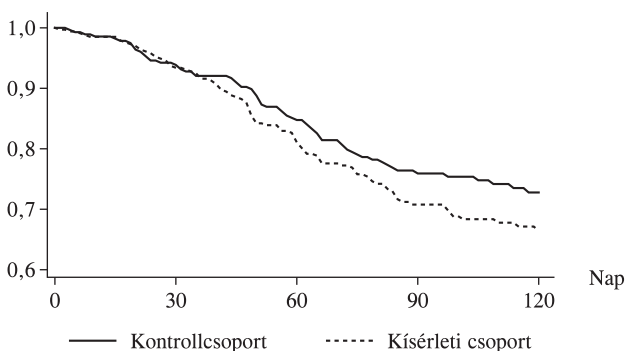
* A kontrollcsoport létszáma 1019, a kísérleti csoport létszáma 1113.

azonosságát vizsgáló log-rank teszt szerint (2. számoszlop) a férfiak körében sem a 30 éven aluliaknál, sem az idősebbeknél nincs különbség a kísérletben résztvevők és a kontrollcsoport tagjai között. Hasonló a helyzet a 30 év alatti nőknél, de a 30 éves és idősebb nők között 10 százalékos szinten szignifikáns különbség adódik. Az időtartamokat és a különbségeket mértékét láthatjuk a táblázat 3-5. számoszlopaiban. A 30 éves és idősebb

nők körében a kontrollcsoport tagjainál 102 nap telik el, amíg a kilépések következtében háromnegyedére csökken az induló létszám, a kísérleti csoportban ennél 17 nappal kevesebbre, 85 napra van szükség. (A fiatal nők esetében furcsa negatív irányú eltérést láthatunk az időtartamokban, azaz a kontrollcsoport tagjai valamivel gyorsabban távoztak a regiszterből, mint a kísérleti csoporthoz tartozók, de a két túlélési függvény különbsége messze nem szignifikáns.)

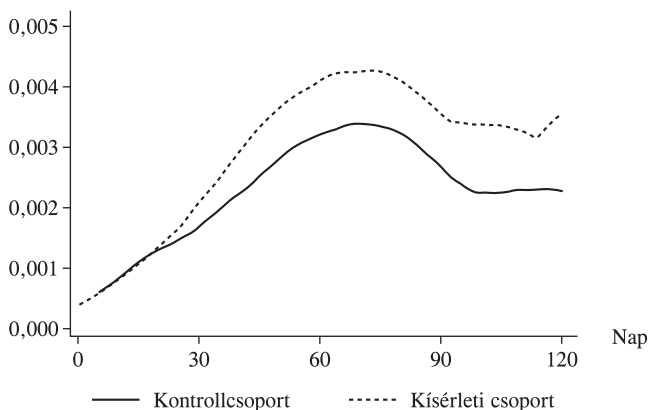
Az 5. ábra az idősebb korcsoporthoz tartozó nők túlélési függvényeit mutatja, míg a 6. ábrán e részmintán belül a legfontosabb kilépési irány, az elhelyezkedés valószínűségének (hazard) időbeli alakulása látható a kísérleti és kontrollcsoportokban. A túlélési és a hazardgörbéken egyaránt jól látható, hogy kísérleti és kontrollcsoport közötti különbség egyhavi járadékon töltött idő után alakul ki, röviddel azután, hogy a kísérleti csoport első „kezelése” (berendelése és álláskeresésről történő kikérdezése) megvalósult. Az elhe-

5. ábra
Túlélési függvények, 30 éves és idősebb nők*

* A kontrollcsoport létszáma 279, a kísérleti csoport létszáma 336.

6. ábra
Hazardfüggvények, elhelyezkedés, 30 éves és idősebb nők*

* A kontrollcsoport létszáma 279, a kísérleti csoport létszáma 336.

lyezkedési valószínűség különbsége a második hónapban tovább növekszik, és az ekkor kialakult különbség megmarad egészen a kísérlet végéig.²¹ A kísérleti csoporthoz tartozók 30 százaléka helyezkedett el a vizsgált időszakban, míg a kontrollcsoportban 23 százalék volt ez az arány (az összes nő és összes férfi megfelelő mutatói a 2. táblázatban láthatók).

Ezután az elhelyezkedési valószínűséget többváltozós hazardmodellekkel is megvizsgáltuk. Mi értelme van többváltozós modellt használni, ha a kísérlet megtervezésekor biztosítottuk, hogy a kísérleti és a kontrollcsoportba minden egyes kirendeltségből véletlenszerűen kerüljenek a munkanélküliek, egyéni jellemzőiktől is függetlenül? Egyrészt a modellezés lehetőséget biztosít arra, hogy kezelési hatás mértékét összehasonlítsuk más változók hatásával. Másrészt e modellek segítségével interakciós változók alkalmazásával könnyen megvizsgálhatjuk, különbözik-e a kísérleti hatás további, a cikkben korábban még nem tárgyalt tulajdonságok szerint (azaz a nemen és a korcsoporton kívül). A csoportok szerinti hatások elemzésnek így is korlátot szab a viszonylag kis mintaméret és a jelentős arányú cenzorálás.

Modellünkben a következő formában becsüljük meg az elhelyezkedés hazardját:

$$h_{iest} = g(s)f(T_i, \mathbf{X}_i, \mathbf{O}_e, Z_i),$$

ahol h a hazardot jelenti, az indexek közül i a személyre, e a munkaügyi kirendeltségre, s a munkanélküliség (járadék) időtartamára, t pedig a naptári időre utal. A jobb oldalon T_i a kísérleti csoporthoz tartozás kétértékű (*dummy*) változója, \mathbf{X}_i a többi megfigyelt változót jelenti, \mathbf{O}_e a munkaügyi kirendeltségeket jelző dummysorozat, Z_i pedig a naptári időt kifejező kétértékű változóit tartalmazza. Az alaphazardot (g) exponenciális formában, a járadékra belépéstől számított kéthetes időszakokat jelölő dummykkal modellezzük (ugyanúgy, ahogy Meyer [1990]). A becsléshez használt függvény a következő:

$$f(T_i, \mathbf{X}_i, \mathbf{O}_e, Z_i) = \exp(\alpha T_i, \hat{\alpha} \mathbf{X}_i, \tilde{\alpha} \mathbf{O}_e, \ddot{\alpha} Z_i).$$

A naptári időt az év hónapjait jelző dummykkal szerepeltettük a modellben (Z_i), ami lehetővé teszi, hogy a hazard ne csak a munkanélküliként töltött idő szerint, hanem szezonálisan is változhasson (mint leírtuk, a vizsgált munkanélküliek egy, mintegy két és fél hónapos időszakban léptek be a járadékra, ezért a munkanélküliként eltöltött idő nem fejezi ki a naptári időt). A munkaügyi kirendeltségeket jelölő dummy (\mathbf{O}_e) egyrészt a helyi munkaerő-piaci körülményekben, másrészt az egyes irodák munkájában meglévő különbségek hatását (fix hatások) hivatottak kiszűrni. A kezelési hatást a modellben állandónak tekintjük, nem változhat sem a munkanélküliség időtartama, sem a naptári idő szerint. Ez az eljárás a kísérleti és a kontrollcsoport hazardjának 6. ábrán látott alakulása alapján nem tűnik szerencsés megoldásnak. A többváltozós modellben azonban a vizsgált időszakok balról csonkoltak, egy-egy személy adatait csak attól az időponttól kezdve szerepeltetjük a modellben, amikor túlesett az első interjúján. Ez előtt nem volt semmi különbség a kísérletben a két csoport kezelésében. Amikor az ily módon balról csonkolt munkanélküliségi időszakok felhasználásával becsültük meg az empirikus hazardfüggvényt, a különbség kezdettől fogva nagyjából változatlan volt a kísérleti és a kontrollcsoport között a 30 éves és idősebb nők almintájában. Ennek alapján megfelelő eljárásnak tekinthető, hogy a modellben konstans kezelési hatás szerepel.

A becslés eredményeit a 4. táblázatban közöljük. A standard hiba kiszámításakor az egyéneket kirendeltségek szerinti klaszterekbe soroltuk. Az együtthatókat exponenciális formában, kockázati arányokban (*hazard ratio*) kifejezve adjuk meg a táblázatban. Ezek a

²¹ Az elhelyezkedési hazardfüggvények különbsége 5 százalékos szinten szignifikáns.

dummyváltozóknál azt mutatják meg, hogy az adott dummy értékét 0-ról 1-re változtatva milyen arányban változik a hazard. Az életkor esetében, amely folyamatos változó, a kockázati arány azt mutatja, milyen arányban változik a hazard az életkor egyévnnyi változása mellett. Külön modellt becsültünk a férfiak, a 30 év alatti nők és a 30–45 éves nők almintáira. A táblázat nem tartalmazza a naptári időt (hónapok) és a munkanélküliségi időtartamot (két-hetes időszakok) kifejező dummyt, valamint a csaknem ötven irodai dummy együtthatóit.

4. táblázat

Az elhelyezkedés valószínűségének hazardmodellje (kockázati arányok)*

Megnevezés	Nők	Férfiak	
		30 év alattiak	30–49 évesek
Kísérleti csoport	0,92 (0,37)	1,60 (2,67)	0,93 (0,56)
Életkor	0,92 (1,74)	1,01 (0,32)	1,00 (0,51)
Házasság	0,79 (0,41)	1,19 (0,59)	1,27 (1,07)
A házastárs foglalkoztatott	1,29 (0,50)	1,07 (0,26)	0,78 (1,09)
0–6 éves gyerekek száma	0,78 (0,84)	0,76 (1,05)	1,28 (1,65)
Szaktanulmányok végzettség	1,39 (1,15)	0,95 (0,26)	1,20 (0,83)
Szakközépiskolai végzettség	1,36 (0,67)	0,64 (1,42)	1,28 (1,04)
Gimnáziumi végzettség	1,57 (1,26)	0,96 (0,11)	1,01 (0,02)
Főiskolai, egyetemi végzettség	4,25 (3,30)	2,46 (3,09)	1,75 (1,69)
Esetszám	479	615	1037

* Az alaphazardot kifejező kéthetes időintervallum dummyt, a naptári időt kifejező havi dummyt, valamint a kirendeltség dummyt együtthatóit nem tartalmazza a táblázat. A *t*-értékeket zárójelben közöljük. Ezek kiszámításához az egyéneket kirendeltségek szerinti klaszterekbe soroltuk. Az iskolai végzettségénél az alapsoporthoz az általános iskolai vagy alacsonyabb végzettség.

A becsült kísérleti hatás a férfiak, valamint a fiatalabb nők körében – akárcsak a már bemutatott nem parametrikus elemzésben – nem szignifikáns. A 30 éves és idősebb nők almintájában viszont a kísérleti csoport elhelyezkedési valószínűsége 60 százalékkal meghaladja a kontrollcsoportét. Ez a különbség 1 százalékos szinten szignifikáns.²²

A többi változó együtthatója mindhárom modellben gyakran nem szignifikáns. Ez így van az életkor, a házasság, a házastárs foglalkoztatottsága és a 0–6 éves gyerekek száma esetében (bár némi jele mutatkozik annak, hogy az életkor növekedésével a 30 év alatti nők elhelyezkedési valószínűsége csökken). Meglepő módon többnyire az iskolázottság hatása sem szignifikáns, csak a felsőfokú végzettség esetében mutatható ki szignifikáns különbség az alapsoporthoz képest.

²² Egy másik modell szerint, amelyből kihagytuk a kirendeltségi dummykat, az idősebb nők almintájában a kockázati arány 1,43 százalék, 2,2-es *t*-érték mellett. A kirendeltségi fix hatások a 4. táblázatban szereplő mindhárom modellben szignifikánsak 5 százalékos szinten (likelihood arány próba alapján).

Az 5. és 6. táblázatban közölt modellek a kezelési hatás változását vizsgálják egyes tulajdonságok szerint. Az 5. táblázatban a családi állapot szerinti interakciós változók szerepelnek. (A 4. táblázat modelljében a családi állapot nem bizonyult szignifikánsnak.) Az eredmények azt mutatják, hogy a 30 éves és idősebb nők körében valóban eltér a hatás a családi állapot szerint. A becslés szerint a házas nők körében a kezelés 90 százalékos emelkedést idéz elő a hazardban, az egyedülállók esetében viszont lényegében nincs különbség a kísérleti és a kontrollcsoport között. Ez arra utal, hogy a fokozottabb ellenőrzés a házas nőkre van nagyobb hatással. Némi óvatosság azért nem árt a következtetések levonásakor, mert ha a két együttható különbségét vizsgáljuk, csak 10 százalékos szinten pozitív az eredmény. A fiatalabb nők és a férfiak esetében a kezelésnek a családi állapottól függetlenül nincs hatása az elhelyezkedési valószínűsége.

5. táblázat

Interakciós változók együtthatói, kísérleti csoport és házas (kockázati arányok)*

Megnevezés	Nők		Férfiak
	30 év alattiak	30–49 évesek	
Kísérleti csoport × házas	0,69 (0,95)	1,89 (2,96)	0,82 (1,15)
Kísérleti csoport × × egyedülálló	1,05 (0,2)	1,09 (0,32)	1,07 (0,24)
Házas	0,98 (0,04)	0,86 (0,52)	1,44 (1,50)
Esetszám	479	615	1037

* A 4. táblázatban közölt modellt egészítettük ki a táblázatban szereplő interakciós változókkal.

6. táblázat

Interakciós változók együtthatói, kísérleti csoport és helyi munkanélküliségi ráta (kockázati arányok)*

Megnevezés	Nők		Férfiak
	30 év alattiak	30–49 évesek	
Kísérleti csoport × helyi munkanélküliségi ráta (százalék)	1,13 (1,03)	0,85 (1,97)	1,04 (0,80)
Helyi munkanélküliségi ráta (százalék)	0,94 (0,43)	1,03 (0,71)	1,06 (1,38)
Kísérleti csoport	0,48 (1,08)	3,56 (2,61)	0,74 (0,77)
Esetszám	479	615	1037

* A 4. táblázatban közölt modelltől kihagytuk a kirendeltségi dummykat, és kiegészítettük a táblázatban szereplő változókkal.

A 6. táblázat a helyi munkanélküliségi ráta szerinti hatásokat mutatja. Ahol alacsonyabb a munkaerő-kereslet (amit itt a magasabb munkanélküliségi ráta közelít), ott várhatóan kisebb hatást gyakorol a szigorúbb ellenőrzés az elhelyezkedési valószínűsége, mert a fokozottabb keresésnek kisebb lesz az eredménye. Az is lehetséges, hogy nagyobb munkanélküliség mellett a kirendeltségek kevesebb szigorral hajtják végre az ellenőrzést.

zést. A kiegészített modellben a helyi munkanélküliségi ráta és a kísérleti csoporthoz tartozás változóinak interakciója is szerepel a két változón felül. A 2003. márciusi kis-körzeti munkanélküliségi rátát használtuk, ennek mértéke nem változik a modellben nap-tári idő szerint. Ezért a kirendeltségi dummykat elhagytuk, így a kirendeltségi fix hatá-sok is a munkanélküliségi ráta paraméterében jelentkeznek. Az idősebb nők esetében kimutatható a munkanélküliségi ráta és a kezelési hatás közötti összefüggés, bár az ered-mény nem erősen determinált. A modellben a kísérleti csoport változója szignifikáns marad 1 százalékos szinten, és az interakciós változó a várt irányú összefüggést mutatja – magasabb munkanélküliség mellett kisebb kezelési hatást –, de éppen hogy szignifikáns 5 százalékos szinten. A modell szerint egy olyan körzetben, ahol 3,5 százalékos a mun-kanélküliség, a kísérleti csoporthoz tartozó nők 2,02-szer nagyobb valószínűséggel he-lyezkednek el, mint a kontrollcsoporthoz tartozók.²³ A különbség 1,46-szorosra csökken 5,5 százalékos munkanélküliségi ráta mellett, és 9 százalékos helyi munkanélküliségi ráta esetében már egyáltalán nem mutatkozik hatás (a kalkulált arány megfordul, 0,82 lesz). (A példákban szereplő három érték a nagyjából a munkanélküliségi ráta alsó decilise, mediánja és felső decilise a mintában.) Ugyanakkor ebben a becslésben a munkanélküli-ségi ráta változójához tartozó együttható nem szignifikáns.²⁴

*

A cikkben a munkanélküli-ellátások egy kevésbé vizsgált vonatkozásával, az ellátásban részesülők munkavállalási készségének (az ellátás indokoltasági feltételeinek) ellenőrzésé-vel foglalkoztunk. Országos adatok alapján bemutattuk, hogy legalább két körülmény miatt Magyarországon fontos kérdésről van szó. Egyrészt csökkent az ellátásban része-sülők között a munkát keresők aránya, másrészt a munkavállalási készség ellenőrzésének gyakorlata lényegesen különbözik az egyes megyékben. Bár a cikk részletesen csak a munkanélküli-járadékosok magatartásával foglalkozik, a szociális munkanélküli-ellátás-ban részesülőkről kimutattuk, hogy még a járadékosoknál is kevésbé keresnek munkát, és ritkábban keresik fel a munkaügyi kirendeltséget, azaz a munkavállalásra való készen-lét vizsgálata legalább ilyen fontos lenne ebben a körben is.

Az álláskeresés és a munkavállalási készség ellenőrzésének hatását kísérleti módszer-rel mértük fel, bár a végrehajthatóság érdekében a kísérletben csak viszonylag enyhe szigorítást tudtunk alkalmazni. A véletlenszerűen kijelölt kísérleti csoport tagjainak há-romhetente kellett felkeresniük a munkaügyi kirendeltséget, és e látogatások alkalmával számon kérték rajtuk a munkakeresést; a kontrollcsoport tagjainak ezzel szemben csak háromhavonta kellett megjeleníteniük, és a kirendeltség nem ellenőrizte, hogy kerestek-e állást. Az eltérő bánásmód csak a 30 éves és idősebb nők kiáramlását, illetve elhelyezke-dését befolyásolta, a fiatalabb nők és a férfiak magatartására nem gyakorolt hatást. A ha-tás nagyobb volt a házasság körében, mint az egyedülállóknál, és annál erősebb, minél alacsonyabb a helyi munkanélküliségi ráta. Lehetséges, hogy a vegyes eredmények össze-függenek azzal, hogy az ellenőrzés a kísérleti csoportban sem volt igazán szigorú. Erre csak további hasonló vizsgálatok adhatnak választ.

Végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy a magyar munkanélküli-segély rendszerével

²³ A táblázatban szereplő kockázati arányok felhasználásával ez a következőképpen jön ki: $3,56 \times (0,853,5) = 2,02$.

²⁴ Egy olyan modell is kipróbáltunk, amelyben a kirendeltség szankcionálási arányának és a munkanélkü-liségi rátának az interakciója szerepelt (ezt csak a külön vizsgált 28 kirendeltségben regisztrált munkanélkü-liek mintáján lehetett megbecsülni). Az eredmények nem utaltak arra, hogy a kezelési hatás összefüggene a szigorúbb szankcionálási gyakorlattal.

kapcsolatban nem a munkavállalási készség ellenőrzése az egyetlen fontos kérdés. Nem csak a munkát keresők aránya csökkent az ellátásban részesülők körében, egyre kevesebben jutottak ellátáshoz az ILO-definíció szerinti, munkát kereső munkanélküliek közül. A segélyrendszer e szempontja is figyelmet érdemel.

Hivatkozások

- ANDERSEN, P. [2001]: Monitoring and Assisting Active Job Search. OECD, Labour Market Policies and Public Employment Service, OECD, Párizs.
- ASHENFELTER, O.–ASHMORE, D.–DESCHENES, O. [2005]: Do Unemployment Insurance Recipients Actively Seek Work? Evidence from Four US States. *Journal of Econometrics* 125. évf. 1–2. sz. 53–75. o.
- BÁNSÁGI GYÖRGYI [2000]: Jogszabályok és intézmények. Megjelent: *Fazekas Károly* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2000. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 149–226. o.
- BARDASI, E.–LASAOSA, A.–MICKLEWRIGHT, J.–NAGY, GY. [2001]: Measuring the Generosity of Unemployment Benefit Systems: Evidence from Hungary and elsewhere in Central Europe. *Acta Oeconomica*, 51. évf. 1. sz. 17–42. o.
- BLACK, D.–SMITH, J.–BERGER, M.–NOEL, B. [2002]: Is the Threat of Employment Services More Effective than The Services Themselves? Evidence from the UI System. NBER Working Paper, 8825.
- BÓDIS LAJOS–GALASI PÉTER–MICKLEWRIGHT, JOHN–NAGY GYULA [2005]: Munkanélküli-ellátás és hatásvizsgálatai Magyarországon. KTI Könyvek. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- BÓDIS LAJOS–GALASI PÉTER–MICKLEWRIGHT, J.–NAGY GYULA [2004]: A munkanélküli-ellátás indokolttsági feltételeinek érvényesítése: empirikus vizsgálat az elhelyezkedési készség ellenőrzésének hatásairól. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, 6. sz. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Budapesti Corvinus Egyetem Emberi erőforrások tanszék, Budapest.
- BOERI, T.–TERRELL, K. [2002]: Institutional Determinants of Labor Reallocation in Transition. *Journal of Economic Perspectives*, 16. évf. 1. sz. 51–76. o.
- DOLTON, P.–O’NEIL, D. [1995]: Unemployment Duration and the Restart Effect: Some Experimental Evidence. *Economic Journal*, 106. évf. 401–419. o.
- GORTER, C.–KALB, G. [1996]: Estimating the Effect of Counseling and Monitoring the Unemployed Using a Job Search Model. *Journal of Human Resources*, 31. évf. 3. sz. 590–610. o.
- HAM, J.–SVEJNAR, J.–TERRELL, K. [1998]: Unemployment, the Social Safety Net and Efficiency During Transition: Evidence from Micro Data on Czech and Slovak Men. *American Economic Review*, 88. évf. 5. sz. 1117–1142. o.
- KOLTAYNÉ KÓRÓDI TÜNDE [2001]: A munkanélküli-járadék indokolttsági feltételei. Megjelent: *Fazekas Károly* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2001. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 91–97. o.
- MEYER, B. [1995]: Lessons from the US Unemployment Insurance Experiments. *Journal of Economic Literature*, 33. évf. 91–131. o.
- MICKLEWRIGHT, J.–NAGY GYULA [1998]: Segélyezés, életszínvonal és ösztönzés a munkanélküli-járadék kimerítése után. *Közgazdasági Szemle*, XLV. évf. 5. sz. 401–423. o.
- MOFFITT, R. [2003]: The Role of Randomized Field Trials in Social Science Research: A Perspective from Evaluations of Reforms of Social Welfare Programs. CEMMAP Working Paper CWP23/02, Institute for Fiscal Studies, London.
- NAGY GYULA [2000]: Munkanélküli-segélyezés Magyarországon a kilencvenes években. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf. 10. sz. 799–816. o.
- OECD [2000]: Employment Outlook, OECD, Párizs
- ROYSTON, G. [1983]: Wider Application of Survival Analysis: An Evaluation of an Unemployment Benefit Procedure. *The Statistician*, 32. évf. 301–306. o.

- ROYSTON, G. [1984]: Public Sector Experimentation: An Evaluation of the Effect of a Social Security Operation. *Journal of the Operations Research Society*, 35. évf. 711–718. o.
- VAN DEN BERG, G.–VAN DER KLAUW, B. [2001]: Counselling and Monitoring of Unemployed Workers: Theory and Evidence from a Controlled Social Experiment. CEPR Discussion Paper, 2986.

Függelék

F1. táblázat
A minta összetétele

Tulajdonság	Kísérleti csoport	Kontrollcsoport
<i>Nem</i>		
Nők aránya (százalék)	51,8	50,9
Átlagos életkor (év)	32,7	32,6
<i>Iskolai végzettség (százalék)</i>		
Nyolc osztály alatt	1,6	1,8
Nyolc osztály	28,8	28,9
Szakk munkásképző	34,7	35,6
Szakközépiskolai	18,8	19,3
Gimnázium	10,0	8,3
Felsőfokú	6,1	6,1
<i>Háztartási jellemzők</i>		
Házasság (százalék)	50,7	53,5
A házastárs foglalkoztatott (százalék)	31,4	34,0
0–3 éves gyerekek átlagos száma	0,08	0,08
4–6 éves gyerekek átlagos száma	0,13	0,11
7–10 éves gyerekek átlagos száma	0,18	0,18
11–14 éves gyerekek átlagos száma	0,15	0,17
Foglalkoztatottak átlagos száma	0,77	0,78
Nyugdíjasok átlagos száma	0,28	0,28
Gyesein, gyeden lévők átlagos száma	0,09	0,09
Elemiszám	1113	1019